

ERNYES Mihály A rendvédelmi szakkifejezések múltja

A kérdéskörben, egy, a teljességre törekvést nélkülöző tanulmány elkészítése is komoly dilemma elé állítja annak szerzőjét. Nem annyira a visszapillantás mélysége, távolsága, hanem az érintett szakkifejezések csokrának nagysága, tarkasága, ami mindenképpen szubjektív döntés eredménye lesz. A történelemben visszatekintő, gyakran találja magát szemben a fogalmak változásával, a téma lezáratlan-ságával. A napjainkban vizsgálódó nemkülönben.¹

A rendvédelem

A rendvédelem alig több mint évtizedes múlttal bíró kifejezés, meghatározására, tartalommal megtöltésére csupán néhány törekvés történt.²

A rendvédelem, ha történeti kitekintésben szemléljük bizonyos témaátfogó jelentést takar, mégpedig annak a körnek a meghatározását, amelyik a kutatás tárgyát képezi. E körbe sorolhatók meghatározott testületek, azok működése és a rájuk vonatkozó szabályozás. E szemlélet talaján állva megfogalmazható, hogy a rendvédelem szűkebben nem más, mint a mindenkori fennálló jogi, valamint közösségi szabályozás meglétének és a kitűzött célok előfeltételeinek a biztosítása, illetőleg a biztosításukért folytatott harc, meghatározott testületek által. Az ország belső rendjéről van szó, amelynek biztosítására a karhatalommal történő kényszerítő fellépés is lehetőség. Nem tartozik a körbe a honvédség, aminek alapvető feladata az ország biztonságának oltalmazása. A meghatározott testületek körét a fegyveres rendvédelmi szervek jelentik, nevezetesen a csendőrség, a határőrség, a rendőrség, a testőrség, a vám- és pénzügyőrség és a büntetésvégrehajtás. Utóbbi kapcsolta a lakossággal, eltérő a többiétől. A rendvédelem módszertani megközelítésben egy besorolási fogalom, amelynek belső tartalma változó, oly formában is, hogy testületek kerülhetnek be, illetőleg ki a vizsgálódás köréből. E vonatkozásban megemlíthető a katasztrófavédelem kérdése, aminek bővebb érintésére most nincs térünk, de lásd a honvédelemről és a rendőrségről szóló törvény besorolási rendelkezéseit.

A rendvédelem a közigazgatás része, tágabb, mint a kebelébe sorolt testületek, de szűkebb, mint a rendészet.³

Visszapillantás

A rendvédelem, a rendvédelmi tevékenység minden bizonnyal egyidős az állammal, jóllehet az egyes szervezetek elnevezései mások voltak, úgyszintén a hatalom szervezetében elfoglalt helyük. Az emberek közösségekbe tömörülése, már hozott az egyes csoportok számára követendő magatartásokat, betartandó szabályokat, vagyis kialakult egyfajta rend, de annak védelme, fenntartása is. Ennek közösségi megnyilvánulását váltotta fel az állam megjelenésével, az elkülönült fegyveres közhatalom. Az ókori államokban tetten érhetőek olyan feladatok, illetőleg azok végrehajtóinak köre, amelyek különösebb mérlegelés nélkül besorolhatók a rendvédelem fogalomtárába.

A magyar államfejlődés szintén jól tükrözi a rendvédelmi tevékenység jelenlétét. Az államalapítás-kori magyar várintézmény és megye eredeti fölfogás szerint, honvédelem egyesítve közigazgatással.⁴ A közigazgatást és az igazságszolgáltatást ugyanazok a közegek végezték, vagyis a királyi vármegye közigazgatási és joghatósági egység volt.⁵ Élén a király által kinevezett ispán állt, aki katonai parancsnok, pénzügyi, közigazgatási – ezen belül rendvédelmi – hatóság és bíró volt. Utóbbi jogköre a világiakra terjedt ki. A vármegye egyházfője a főesperes volt. A várnagy az ispán helyettese, különös feladata a vár őrzése. A hadnagy a mezőn tevékenykedő helyettese az ispánnak. A századok élén álló századosok (száznagyok) több hatóságnak is megfeleltek, de különösen figyeltek a köztartozások teljesítésére, mivel azokat századonként kellett beszolgáltatni. Rendvédelmi (rendőri) feladatokat láttak el az örök. Közülük kerültek ki a csőszök, a börtönőrök, a kikiáltók és a kapusok. A főhirdetők (főhírnökök) hozták az emberek tudomására a különböző rendelkezéseket, a bitangjósággyűjtők pedig a rabszolgákat és az elbitangolt jószágokat gyűjtötték össze a megye várába, ahonnan gazdájuk megválthatta őket. A királyi vármegye speciális – szintén rendvédelmi – típusa volt a határvármegye, élén a határvárispánnal. A határvárak az országból kivezető utak mentén létesültek. A végrehajtó állományhoz tartoztak az örök, akiket e területen határőröknek neveztek. A parancsnok az őrnagy volt, a beosztottak az örök, a lövők és kapusok. A határok mentén szolgálók honvédelmi teendőik mellett jelentős vámőri, határvédelmi és határrendőri feladatokat is elláttak.⁶

A XIII. században a központosított királyi közigazgatás fokozatosan teret engedett az autonóm vármegyei közigazgatásnak a nemesi vármegyének, a kiváltságos nemzetiségi jellegű területi közösségeknek, a városoknak és a földesuraknak. Az alapeszmét a partikuláris önkormányzat jelentette,

amelynek joga magába foglalta a szabályalkotás jogát, a bíró- és elöljáróválasztás jogát, az önhatalmú közigazgatás és igazságszolgáltatás jogát. E közigazgatási autonómia feladatai között kiemelt helyet foglalt el a közrend biztosítása.⁷ A nemesek önálló cselekvésük területének, az együtt létező közigazgatást és igazságszolgáltatást látták.

A nemesi vármegye élén a királyt az ispán – a XV. századtól főispán – képviselte. Helyettese az alispán. A szolgabírák törvényszéki tevékenységükön túl, közvetlen felelősei voltak területük közbiztonságának. Segítőik, a választott esküdtek. A nemesi vármegye testületei a közgyűlés és a törvényszék. A közgyűlés igazságszolgáltató, közigazgatási és jogszabályalkotó hatáskörrel rendelkezett.

A várnagi tisztség is komoly tartalmi változáson ment keresztül. A királyi vármegyében az ispán helyetteseként a vár őrzője, a belső rend fenntartásának felelőse. Rendvédelmi (rendőri) feladatai mellett katonai és gazdasági kötelezettségek is terhelték, de ítélezéseket is végzett.⁸ A XV. században, egyes területeken összeolvadt feladatköre az alispáni teendőkkal, de a következő században szét is vált, melyet követően elnevezése kezd háttérbe szorulni a várkapitány kifejezéssel szemben.⁹

ESZTERHÁZY Miklós nádor, septei várnagyának 1640-ben adott 32 pontos instrukciót, a várbeli feladatokra vonatkozóan. Az 1–4. pontok vallási jellegű, az 5. a nádor becsületének védelmét célzó utasításokat tartalmazott.

Hét pont rögzített katonai feladatokat. Húsz pontban közigazgatási teendők kerültek megfogalmazásra, melyekből 7 kifejezetten rendőri;

1. Ellenőrizze a bebocsátandókat és okmányait.
2. Ügyeljen a kapuk zárására, este a kulcsokat vegye magához. Éjjeli levelet zsinóron húzzanak fel. Ha valakit éjjel mégis be kell engedni, zsiliprendszerben nyissák-zárják a külső-belső kapukat.
3. Figyeljen a drabantokra és a többi zsoldosokra, az istrázsákat ellenőrizze, követelje meg, hogy a virrasztók és a cirkálók szorgalmasan végezzék munkájukat.
4. Előzze meg a várba behozott gabona, bor és eszközök ellopását.
5. A vár körüli kertekre – ő és helyettese – kitekintsen, azon legyen, hogy bennük lopással kárt senki ne okozzon, ha valakit tetten érnek vigyék a várba és veressék vasra.
6. Szolgáljon hívül és jámborul, melyért havonta 12 forint készpénz fizetést és egy inas tartását kapja.¹⁰

A várnagy tisztség a XIX. században is kimutatható, mint a vármegye közbiztonságáért dolgozók egyik elöljárója.

Különösen a török hódoltsági területen, annak peremén és a hadi útvonalak mentén vált tarthatatlanná a közbiztonság. A kóborló katonák, a szabad hajdúk és más rablók, tolvajok ellen szerveződött a parasztvármegye. A XVII. század második évtizedétől a rendőri feladatok végrehajtására létrejött szervezetek, a parasztság felfegyverzett egységei voltak. Egy-egy vármegyében több ilyen közösség alakult, kezdetben spontán az országgyűlési törvényekkel összhangban, később a megyei statútumok rendelkezései szerint. A XVII. század közepétől, a nemesi vármegyék a parasztvármegyéket maguk alá rendelték.

A parasztvármegye vezetőit az összegyűlt küldöttek választották, a tekintélyesebb emberek közül. E paraszt-tisztek a kapitányok, a hadnagyok és a tizedesek. A parasztkapitányt főgondviselőnek is nevezték. Voltak kerületek, amelyek élén csak hadnagyok álltak. A megválasztottak esküt tettek, mely szerint érdek nélkül, a megye utasításai szerint járnak el, azok ellenére nem cselekszenek; az alispán és a szolgabírák parancsait teljesítik; a megyére nézve károsat, lopást, gyilkosságot, vagyis minden gonosztságot az alispánnak és a szolgabírának azonnal feljelentenek; a mezőn járó, kóborló, fosztogató latrokat minden tehetségükkel üznek, kergetnek, megfognak, de meg nem ölik, kivéve, ha saját életüket védik; az elfogottakat pedig a vármegyére, az alispán kezéhez viszik büntetésre. A legénységet armansoknak hívták.

Egyes felvidéki vármegyékben – Bars, Esztergom, Nyitra – a török hódoltságtól távolabbi területeken, a parasztvármegye mintájára nemesi fegyveres szervezetek is alakultak, Zápisz elnevezéssel. Fellelhető olyan álláspont, amely szerint a parasztvármegyék és a zápiszok azonos szervezeteket tartak.¹¹ Más megközelítések szerint, a zápiszok vagy csak nemesekből álltak, vagy a vezetésben volt mindig jelen a nemesség. E nemesi tömörülések is a közbiztonság védelmére jöttek létre és önkormányzati alapon álltak. Élükön kapitányok, hadnagyok voltak, akiket a községek nemes lakói választottak. A vezetők minden faluban tizedeseket neveztek ki, akik szintén felesküdték a vármegyére. 1638-ban Bars vármegyében 7, tizenkét évvel korábban Nyitra vármegyében 15 zápisz volt.¹²

A parasztvármegyék a XVIII. század közepéig fokozatosan feloszlottak. Fontos szerepet játszottak, több mint másfél századon át a parasztvármegye intézménye képezte a rendőrséget.¹³

A XV. századra közel 20 000 falu épült fel. Élükön az egy évre választott falusi bíró állt. Ő hirdette ki a felsőbb helyekről érkező rendelkezéseket, híreket továbbított a gonosztevők üldözéséről, megfigyelte az ellenség mozgását. Az esküdtek részvételével bíraskodott.¹⁴

A földesúri hatalom a megszerzett kiváltságokkal a XIII. századra fejlődött ki. Jogosítványai közé tartozott többek között, fegyveresek tartása és a jobbágyok feletti bíraskodás is. Az úriszéken a halállal büntetendő nyilvános gonosztettek kivételével, bármely ügyben dönthettek. A királytól kapott pallosjoggal bíró földesúr bármely bűnügyben ítélezhetett, ha a cselekményt az ő birtokán követték el és a tettest, ott fogták le. Utóbbi esetben más jobbágyával szemben is eljárhatott. Saját személy- és vagyónbiztonságán túl, érdekében állt a birtokán élők védelméről is gondoskodni. Amikor pedig a tiszántúli területeken a rablások a postai közlekedést is veszélyeztették, 1701 tavaszán királyi rendelet hagyta meg, hogy az útonállások megakadályozásáról a földesurak gondoskodjanak.¹⁵

Földesúr lehetett a király, egyházi személy vagy testület, világi földbirtokos és város is. A nemesi vármegyék kialakulásával egy időben, erősödött a városok szerepe.

A közigazgatást jelentő városi önkormányzat testületi szervei voltak: a közgyűlés, a külső és a belső tanács; az egyedi szervek: a bíró, az esküdtek (tanácsnokok), a jegyző, a polgármester, más tisztviselők és a kisebb területek előljárói. A rendőri – policiális – jellegű feladatok, a közrendért – közbiztonságért való felelősség, mint a testületi, mint az egyedi szerveknél megtalálhatók. Telepítésük, terjedelmük változó, akár a városok berendezkedése. A policiális jelleg is túlterjeszkedik esetenként a tipikus rendőri teendőknél és felöleli a szélesebb rendészeti kört.

A rendőri feladatok teljesítésében a polgárok közvetlenül is részt vettek. A közvetlenség megnyilvánult a város önvédelmében is. E feladatkörök gyakran fedték egymást, a teljesítők is azonosak voltak, előtérbe kerülésüket az adott helyzet határozta meg. Az önkormányzat élén, a rendőri hatáskörrel is rendelkező vásárbíró állt.

A városkapitány a XV. század közepén tűnt fel, rangban a bíró és a polgármester után. A város fegyveres őrségének parancsnoka, a belső rend fenntartásának egyik szereplője. A közigazgatásban végzett tevékenységével biztosította a városi rendelkezések betartását. Városi kapitánynak többnyire egy tanácsnokot bízta (választottak) meg, akinek valamennyi rendőri teendő a feladatkörébe tartozott. A közrend-közbiztonság védelme során kisebb ügyekben ítélezett, a bűnügyeket a tanács elé utalta. Ellenőrizte az idegeneket, felügyelt a köztisztaságra, gondoskodott a bírói ítéletek végrehajtásáról.

Különösen az alföldi városokban volt meghatározó az utca, melyet néhol járásnak neveztek és a bennük kialakított egység a tized. Ezek bizonyos önkormányzatot jelentettek, élükre utca kapitányt vagy hadnagyot, illetőleg tizedest választottak. Más városokat negyedekre osztottak, melyek előljárói a negyedmesterek vagy fertálmesterek voltak. Nevezték őket negyedkapitányoknak is. Eredetük a német negyed (viertel) kifejezéshez köthető. A fertálmester részben rendőri, részben más, de rendészeti tevékenységet hajtott végre a város tanácsának alárendeltségében, esetenként a városkapitány beosztottjaként. Számuk, beosztásuk és feladatkörük városonként változott.

Egyes bányavárosokban a bíró mellett, rendőri hatalmat gyakorolt – természetesen a bányászok felett – a bányamester is.

Rendelkezett rendőri jellegű feladatkörrel a városbíró, aki megvizsgálta az árukat, kijelölte az árusok helyét, gondoskodott a tisztaságról, beszedte a helypénzt és a vámot. Rendfenntartó tevékenységében segítők is voltak. Bíraskodott kisebb bűncselekményekben, vásári vitákban, károkozásokban, szerződésszegésekben.

A bortermeléssel foglalkozó településeken alakult ki a hegymester vagy hegybíró, akit egyes városokban hegykapitány néven ismertek. Az egy vagy több szőlőhegy előljárója bíraskodott kisebb ügyekben, felügyelt az utakra, vízmosásokra, felfogadta és ellenőrizte a szőlőöröket. Hegyrendőri tevékenységét a városi tanács felügyelete alatt végezte.

A rendőri tisztséget betöltők munkáját kisebb tisztviselők, közegek, hatósági szolgák segítették. Teljesítettek rendőri szolgálatot választott polgárok, esküdt céhbírók, kapuőrök, toronyőrök, éjjeliőrök vagy bakterok, csákányosok, darabontok, hajdúk, satrapák, muskotárosok, kerülők, strázsák, vigyázók, trabantok.

A darabont (drabont) több jelentésű kifejezés. A XVI. században a székely katonai rend újonnan alakult egységének tagjai.¹⁶ Mint közbiztonság-védelmi szereplő visszavezethető a cseh-német, trabant kíséret szóhoz. Főurak fegyveres szolgálója, majd megyei-városi hajdú, vagyis rendőr.¹⁷ Más emlékek szerint, a fejedelmek korában a darabontok, mint rendőrök a hadjáratokban, portyázó szolgálatot teljesítettek.¹⁸

A hajdúk, mint fegyveres állathajtók kevésbé tartoztak a rendőrök körébe, mint uradalmi rendfenntartó alkalmazottak – botos legények – a XVII. században már közelítettek a testülethez. Később

a törvényhatóságok – vármegyei, városi – hivataloszlói, díszőrei, fogházőrei, vagy közbiztonsági szolgálatot teljesítő egyenruházott szolgái, altisztjei már tekinthetők rendőrnek.¹⁹ Hajdúk voltak a török által elűzött kóborlók ellen épített kastélyok őrei, akik a kezdetleges postaszolgálatot is teljesítették.²⁰ A XVI. században a fegyveres rablót, fosztogatót jelentő kifejezésből, a század végére paraszti eredetű magyar puskás gyalogost jelentő szó lett.²¹

A teljességet korán sem felölelő visszapillantás után, lépünk egy nagy pályát befutott és máig sem igazán tisztázott jelentésű kifejezéshez, a rendészethez.

A rendészetről

E kifejezés vizsgálatánál, tartalmának bemutatásánál, kifejtésénél szintén nem tűzhetem célul a teljességet, mivel „a rendészet jelentőségének és fogalmi körének megállapítása – egyrészt történelmi fejlődésének változatossága miatt, másrészt a jelölésére használt szó (rendészet, rendőrség, politia) többféle funkciója következtében – egyike a politikai tudomány legnehezebb és legvitásabb kérdéseinek.”²²

A rendészet fogalomváltozásának feltárása, alapvetően a változás folytonosságát mutatja be.

Ahogy a rendvédelemről, illetőleg a hozzá sorolt testületekről állítottuk, úgy a rendészetről is elmondhatjuk, hogy az állammal egyidős. A görög eredetű politeia – aminek jelentése az állam helyes kormányzásának tudománya – méltán tekintheti magát annak a szónak, amelyből a police, policáj kifejezések származnak. Egy 1775-ben kiadott latin-magyar-német-szláv szótár szerint, a latin politia – németül polizei – városi rendet jelent²³, ami arra is utal, hogy az első rendészeti rendtartások városi intézkedések voltak.²⁴ Más forrás szerint a police szó viszonylag új keletű, 600-ban alkották a francia policerből, aminek jelentése a nép hatalma.²⁵

KARVASY Ágost – 1862-től több kiadást megélt tanulmányában – a német polizei szó jelentését, származását vizsgálva utalt arra, hogy a közrendészeti tudománnyal foglalkozó írónál, akik alatt a német szakirodalom művelőit értette, nagy véleménykülönbség uralkodik, amikor e tudománynak különféle definíciói lehettek fel.

„Berg a maga Polizeiwissenschaft című munkájában 24 ilyen sorozat elő és azóta azok még szaporodtak, oka ezen különbségnek az, hogy némelyek terjedtebb, mások szűkebb kört jelölnek ki e tudománynak.”²⁶

ZIMMERMANN 1845-ben 80 jelentésről, RAU német közgazdász 1853-ban csak a német irodalomban jelenlévő 100 meghatározásról írt.²⁷

KARVASY álláspontja szerint; „A közrendészeti tudomány (Polizeiwissenschaft) azon elveknek foglalója, melyeknek alkalmazása által az államban a fenyegető veszélyek és háborítások közvetlenül elháríthatnak, azoknak káros következményei megszüntetnek vagy enyhítetnek és az emberek finomabb szükségletei, melyeket a magasabb műveltség kíván, kielégítetnek.”

A közrendészeti tudomány tárgya a veszélyek és háborítások elhárítása, amelyek „származhatnak vagy az emberek gonosz akaratából, vagy azoknak vigyázatlanságából, vagy a természeti elemektől”.

A hatóság pedig, amelynek feladata a végrehajtás, „közrendészeti hatóságnak vagy rendőrségnek (polizei) nevezetik”.

Munkájának, a gyakorlati tevékenységről szóló részében írta, hogy a veszélyek fenyegetik az állam közbátorlétét, azaz az összes polgári társaság bátorságát, a magános bátorságot; a személyt, a bécületet, az egészséget, a vagyont. Ennek megfelelően fejtette ki a népességi közrendészetet, a kultúrpolitikát, a szegényi rendőrséget, az állam közbátorlétét, a személyes bátorságot, a közegészségügyet, a vagyonszűkítést.

KARVASY dolgozata hivatkozással és vitatémaként is szolgált, nem egyszer bírálatok célpontjává vált.

PAULER Tivadar az általa írt enciklopédiában (1871) Rendészeti politika cím alatt jelezte, hogy a rendészeti politika vagy rendészettan „körére és értelmezésére nézve annyira szétágaznak a vélemények, hogy már HENRICI (1808) 50-nél több értelmezést említ... A véleménykülönbség egyrészt a policzia (rendészet) szó eredetében, másrészt ezen intézet történelmi kifejlésében gyökerezik. Mert a politika s policzia szavak nyelvészeti egyértelműek lévén, körzetüket elméletileg könnyen összezárták; s az életben pedig rendőrségi hatóságokhoz több külön természetű ügyek kezelése utasítottván, azokat is a rendészettan fogalma alá sorolták... rendészettan annál fogva azon elvek rendszeres foglalója, melyek szerint a belbátorságot és polgári rendet fenyegető veszélyek közvetlenül elháríthatók, azoknak káros következményeik megszüntetendők.”²⁸

PAULER szerint a rendészet feladata a polgári rend és biztonság megővésére, s az azokat fenyegető veszélyek súlyos következményeinek elhárítására vonatkozik. Attól függően pedig, hogy az

állam köz- vagy a lakosok magánbiztosságára irányítja tevékenységét, köz- és magánbiztossági rendszetre szakad. Ez adja a rendészet anyagi részét, az alaki részt pedig a rendészeti hatóságok szervezésének tana. A közbiztossági rendészet az állami közrend megóvására alkalmas eszközök megállapításával foglalkozik, a magánbiztossági rendszet pedig a magánosoknak személyes és vagyoni biztosságával. Előbbihez tartozók; „a népesség, az egyletek és társulatok, népgyűlések, utasok, sajtó, fegyverviselés, veszélyes csoportosulások, csődülések iránti intézkedések”. Utóbbihoz soroltak; a polgárok élete, testépsége, szabadsága, becsülete és egészsége, illetőleg ezek biztosítása. Ezek tartalmát adják a gyilkosságok, mérgezések, párviadalok, testi sértések, építkezések, egészségügy, becsületbeli és szabadságbántalmak, a vagyona nézve pedig az emberek által okozott károsítások, a természet okozta szerencsétlenségek, a tűzvész, árvíz, jégeső, marhadögből származó bajok.

A rendészet alaki részében a rendészeti hatóságok és azok végrehajtó szerveinek elrendezése, az állami és községi rend- és csendőrség, a titkos rendőrség körüli elvek, a rendőrségi ügyeljárás módja tárgyalandók.

PAULER fejtegetésében teret ad a rendészet felosztására vonatkozó néhány gondolatnak is. Azok, akik a „szellemi és az anyagi érdekek előmozdítását számítják, jobbadán biztonságira és jólétre osztják... Haufmann általánosra és különösre, Behr egyedüli céljának a jogbátorságot állítván, annak közvetlen és közvetett létesítési eszközei szerint osztja fel...

A magasabb s alsóbb rendszet különbsége abban gyökerezik, hogy részint az államhatalom, részint helyhatóságok gyakorolhatják.”²⁹

A rendészet és a rendőrség szavakat gyakran használták azonos jelentéssel bíró kifejezésként. KEDVESSY György 1872-ben közreadott szabályrendelet gyűjteményében, a következő meghatározást tette. „Rendőrség alatt érteni a törvényhatóságok azon kebelbeli hivatalát, melynek feladata a jólét előmozdítására, rend és biztonság fenntartására, nemkülönben az ezeket fenyegető veszélyek elhárítása céljából, akár emberi cselekvés vagy mulasztásból, akár pedig a természet elemeitől származnak, megállapított országos és helyi rendszabályokat végrehajtani illetőleg azok megtartása felett örködni és a vétségek büntények elkövetőit nyomozni, elfogni és a törvényszék elé állítani. Ezen teendőket szab. kir. és rendezett tanácsal bíró városokban a kapitányi hivatalok, biztosok és rendőrkatonák segédelmével, a megyékben pedig a szolgabírák teljesítik, csendbizonosok, pandúrok és községi bírák segédelmével.”³⁰

Az 1873-ban kiadott Egyetemes Magyar Encyclopaedia rendészet címszót nem tartalmaz, de rendőrséget igen.

„A rendőrség, azon intézkedések összessége, melyek az államban a rend és közbiztonság fenntartására és védelmére hivatnók, s melyeknek végrehajtása az államkormány felügyelete alatt álló közegek által teljesítetik... A megkülönböztetés közbiztonsági és jóléti rendőrség között sokat veszített előbbi fontosságából, miután a jóléti rendőrségnek nagy részét mint nem rendőrségi ténykedést a közigazgatás többi ágaiba osztották be.”³¹

A Magyar Lexikon 1884-ben kiadott XIV. kötetében, szintén nem található a rendészet kifejezés. A rendőrség címszó mellett zárójelben szerepel; lat. politia; gör. politeia, m. államigazgatás. „A rendőrség valamely államban a közbiztonság, jólét, a társadalom és az állam szabad fejlődése fölött való gondoskodással megbízott hatósági intézmény, mely azonban az igazságszolgáltatástól el van különítve. A rendőrség a gyors segély nyújtására rendkívüli hatalommal van felruházva és a rend érdekében parancsokat és rendeleteket büntetés kiszabása mellett is hozhat, s a közbiztonság fenntartására rendőri vétségeknél büntetést is alkalmazhat, továbbá tiszte valamely titokban elkövetett bűn felfedezésére minden lehetőt elkövetni.”³²

GRÜNWARD Béla 1884-ben a következőket írta, A közigazgatás és a személyi élet című tanulmányában. „A közigazgatás harmadik nagy funkciója az egyesekkel szemközt a rendészet. A rendészet az állam azon tevékenységét jelenti, mellyel a külső lét biztonságát, mely az emberi fejlődés fő feltételeinek egyike, megadja az állam polgárainak. A rendészet tárgya tehát valamely közveszélyes tényező s feladata a védelem a tényező hatása ellen... nem lehet saját rendszere, hanem a beligazgatás rendszeréhez alkalmazkodik, s a rendészetnek ugyanazon rendszere van mint a beligazgatásnak... a rendészet tevékenysége (negatív) fenntartó és oltalmazó.”³³

CSIKY Kálmán 1889-ben adta ki a magyar közigazgatási jogról szóló kézikönyvét. E munkából idéztük a rendészet beemelésekor azt, hogy e fogalom nehéz és vitatott kérdéskört takar. CSIKY álláspontja szerint, a rendőri igazgatás – mint közigazgatási tevékenység – súlypontja az egyén létfeltételeinek biztosításában fekszik, vagyis a „személynek úgy a természet, mint az emberek fékezhetetlen ereje részéről fenyegetett biztonsága megóva és védelmezve legyen.” Ezt az egyén nem képes önmaga számára biztosítani, az állam tartozik az egyesek védelméről gondoskodni. „Az államhatalomnak e

czéla irányzott tevékenysége, intézkedései és intézményeinek összessége képezi a rendészetet és az erre vonatkozó közigazgatási jogszabályok alkotják a rendészet jogát.”

CSIKY is tett egy rövid visszapillantást, majd rátért a rendészet fogalmára, felosztására. Régebben a politia általában a világi kormányzatot jelentette, szemben az egyházi kormányzattal. Később szűkült a köre, a beligazgatásra vagy közigazgatásra, de a tanulmány elkészítésekor már ennek a meghatározásnak sem felelt meg. Igaz, hogy a rendészeti tevékenység keresztül vonul az egész közigazgatáson, de mégsem maga a közigazgatás, bár annak egy önálló negatív jellegű eleme.

A fogalmat hármassal felosztás mentén igyekezett meghatározni.

- A közigazgatási rendészet tulajdonképpen az illető közigazgatási ág vagy ügy rendészete. Ez általában a végrehajtó hatalomnak és szerveinek mindazon tevékenysége, amely a pozitív jellegű gondozással párhuzamosan „oda irányul, hogy elhárítsa a jólét és fejlődés útjában álló, valamint az igazgatás menetét gátló és nehezítő akadályokat”. E rendészet jelen van a közigazgatás minden ágában az egészségügyi igazgatástól a pénzügyiig egyaránt, igaz változó súllyal, szereppel. Ennek szervei, mivel az illető ág igazgatásától nem választhatók el, annak rendes egységei, bár az alsóbbrendű funkciókra különleges közegeket is felállítanak. Ilyenek a csőszök, az erdő-, gát-, pályaőrök, a pénzügyőrök. Joga, részben a kihágási büntető törvénykönyvben rögzített.

- A törvényszéki rendészet a büntető igazságszolgáltatás terén működő rendőri hatalom, melynek feladata a megtörtént bűncselekmények és elkövetőinek felderítése, a bizonyítékok beszerzése a felelősségre vonást célzóan. „A végbement bűnös cselekmény ugyan már megszűnt veszély lenni, s ennek hiányában a rendőri tevékenységnek nincs tulajdonképpeni tárgya, de mivel a bűncselekmények földérintetlen és büntetlen maradása kiváló nagy veszélyt rejt a jogbiztonságra nézve: azért a törvénykezési rendészet közvetve mégis veszély ellen küzd.” A rendészet e fajtájának sincsenek külön szervezetei, teendőit a közbiztonsági rendőrség közegei, vagy a bíróság megkeresésére és parancsára teljesítik, vagy önállóan lépnek fel utólagos bírósági megerősítéssel.

- A közbiztonsági rendészet a közigazgatásnak egyik önálló ága, melynek szervezete vagy külön központi hatóság – külön rendőrmisztérium – vagy a belügyminisztérium egyik osztálya. „Feladata azon bekövetkező veszélyek megfigyelésében, megelőzésében és elhárításában áll, melyek az összesség és az egyén fizikai létének, erkölcsi épségének, személyének és vagyonának biztonságát, majd az ember, majd a természet fékezhetetlen erői részéről fenyegetik.” Egyéb teendői is lehetnek a társadalmi rend fenntartása érdekében, szintén rendészeti momentumokkal. Ilyenek a koldulási, a bejelentési, az útlevelel és a cselédügyek. Szervei részben azonosak az általános közigazgatás hatóságai- val, részben külön rendőri szervezetek, amelyek vagy államiak, vagy törvényhatóságiak, vagy községi- ek. Rendelkezik „fegyveres erő fölött is, mellyel az őt megillető kényszerhatalom rendszabályainak foganatot szerezni jogosítva van; s a közönséges nyelvhasználat főleg e kényszerhatalom gyakorlására hivatott szervek összességét érti a rendőrség neve alatt.” A rendőri igazgatás tárgyát a közbiztonsági rendészet képezi.

Foglalkozik a szerző a közbiztonsági rendészet körével, nevezetesen azzal, hogy a bekövetkező veszély esetén a rendőrség feladata a megfigyelés, a fenyegető veszély esetében pedig a megelőzés és elhárítás. Ez esetben 2 végpont között kell tevékenykedni, a polgári szabadság sérthetlenségének elve, valamint az egyének személy- és vagyonbiztonságának, s a közrend fenntartásának érdeke között. Itt tárgyalja a diszkrecionális jog kérdését is. Bekövetkezett veszély esetén, a rendőrségnek kötelessége kényszerhatalmi szabályokkal, a veszély korlátozására és elnyomására intézkedni.

A közbiztonsági rendészetet (rendészetet) felosztotta magasabb, vagy államrendészetre és alsóbb, vagy közrendészetre. Előbbi esetében a rendőri tevékenység gyakorlása a központi államhatalmat illeti, helyi hatóságok csak megbízásból járnak el. A közrendészet gyakorlása a helyhatóságokra bízott önkormányzati ügy, állami felügyelet alatt. Az államrendészethez tartozók; az egyesületi ügy, a gyülekezési ügy, a népmozgalmak, a katonai karhatalom, a kivételes szabályok alkalmazása, rögtönbíró- ság, királyi biztosság, a fegyver-lőpor árusítás, a sajtórendészet. A közrendészethez sorolt; a tűz- és vízrendészet, a vásári rendtartás a színházi rendtartás, a toloncügy, a közkerkölciség, a cselédügy. Ide tartozhat még a vasúti, a vízi, és a közúti közlekedés, szállítás, üzemek, gyárak, ipartelepek ellenőr- zése, de a mezei rendőrség is.³⁴

A Pallasz Nagy Lexikona 1897-ben kiadott XIV. kötete is arról szól a rendészet címszó alatt, hogy annak fogalma, illetőleg fogalmának terjedelme vonatkozásában eltérőek a nézetek. Némelyek szerint a rendészet az összes állami tevékenységet jelenti, ami az állam és az állampolgárok jólétének, vagyis a közjólétnek a biztosítására és emelésére irányul. E nézeten belül is 2 vonal húzódik meg. Egyik szerint a teljes kormányzást jelenti a rendészet. A másik kiveszi a jogszolgáltatást a fogalom- körből és a rendészetet a közigazgatással azonosítja. A helyesnek tartott álláspontot képviselők szerint,

a rendészet az államigazgatás ama köre, amely a társadalom külső rendjének közvetlen biztosítására s megoltalmazására irányul.

Ügyágai; a felsőbb állambiztonsági, a személy- és vagyonbiztonsági, a közegészségügyi, a szegényügyi, az elkövetett bűntettek nyomozása, a büntettek felfedezése, üldözése, kézre kerítése, a rendőri kihágási bíraskodás.

- Hozzávetőlegesen erre az időszakra tehető a rendészet, rendőrség témájában, a hazai szakemberek vitáinak kezdete is. A kisszámú résztvevő gondolkodására, erőteljesen rányomta bélyegét a német szakirodalom.

- PETROVICS László 1884-ben készített dolgozatot, a szegényes szakirodalom miatt maradt ür betöltését, illetőleg az oktatás beindítását célozva. A befejezetlen tanulmány, a Közrendészeti tudomány és a magyar rendőri gyakorlat címet viseli. Álláspontja szerint; „A rendőri hatalmat, valamint annak tárgyait meghatározó jogszabályok összessége közrendészetnek, a közrendészet rendszeres előadása pedig közrendészeti tudománynak neveztetik. A felségjogok egyik tárgyát képező rendőri hatalmat, átruházott hatáskörben a rendőrség gyakorolja.”

PETROVICS bírálata KARVASY és KEDVESSY munkásságát érintette, elismerve, hogy KARVASY az első, aki a közrendészeti tudományt magyar nyelven tárgyalta. Hibájául azt róta fel, hogy a „régibb német írók után indulva könyvében többet foglalkozik a kultúrpolitikával, a nemzetgazdászattal, mint a rendészettel”.³⁵

A vélemények ütközését mutatja, ILLYEFALVY VITÉZ Géza 1903-ban készült munkája is, melynek címe Társadalmi fejlődés és a rendőrség, mint önálló állami szerv. Álláspontja szerint; a „törvényben és szakirodalomban a rendészet és rendőrségi funkció két különböző fogalma összeavartatik s a rendészet és ezzel a rendőrségi eljárás a közigazgatás egyik részének, egyik nyilvánulási oldalának s a rendőrség maga a közigazgatás alárendelt közegének állítatik, s mint ilyen szerveztetik”.³⁶

E „téves nézetet hangoztató munkák közül”, CSIKY és GRÜNWARD álláspontját is bírálja. Szerinte CSIKY, a kényszerítő államhatalmat, a veszélyek visszaszorítására gyakorló rendőrséget, beleerősokolja a rendészet és ezúton a közigazgatás keretébe, ahelyett, hogy a közigazgatás körében tárgyalná, ami attól el nem választható és önállóan, az elválasztható rendőri funkciókat.

ILLYEFALVY szerint, a rendőrség „önálló hatóság, önműködő, önmagát kiegészítő államszerv, mely nem tartozik sehova s ha feladatában valahova tartozik, mivel mindkettő intézkedéseit kényszerrel is megvalósíthatja, az csak a bíróság lehet, melynek kebeléből vált ki, de semmi esetre a közigazgatáshoz.”

- (És!) Ha volna terünk további álláspontok ismertetésére, bizonyára fényesebben tudnánk megvilágítani azt a változást, amelyen a rendőrállam közismert gondolata a rendészet, a XX. század kezdetéig keresztülment. A magyar kifejezésként 1807-ben felbukkanó intézmény, a XVIII. századig sok helyen a belső közigazgatást jelentette. Elkülönítették a jóléti és a biztonsági rendészetet, amihez kapcsolódott a rendészeti feladatokat végrehajtó intézmény, a rendőrség szervezete. A rendőrállam lebontásával, a rendészet (rendőrség) a veszélyelhárítás területére szorult vissza.

- A XX. század fordulóját követő időszak rendvédelméhez kötődő vizsgálódások, a közrend, a közbiztonság, a diszkrecionalitás, a generálklauzula és más kapcsolódások érintése egy újabb előadás, dolgozat témái lesznek.

Irodalomjegyzék

BARANYAI Károly: *Magyar büntetőjog történet* II. kötet Miskolc, 1932. s.n.

BOTKA Tivadar: A vármegyék első alakulásairól és őskori szervezetéről *Századok*, IV. évf. (1870) 8. sz. 499-522. p., V. évf. (1871) 5. sz. 297-309. p., 388-398. p., VI. évf. (1872) 1. sz. 23-38. p. 2. sz. 67-85. p., 3. sz. 135-148. p.

CSIKY Kálmán: *A magyar közigazgatási jog kézikönyve joghallgatók és szigorlók használatára* II. kötet Budapest, 1889.², Pallas.

CSIZMADIA Andor – KOVÁCS László – ASZTALOS László: *A magyar állam és jogtörténet* Budapest, 1975, Tankönyvkiadó Vállalat

DORNING Henrik: *A rendőrség intézményének fejlődése*. Budapest, 1922, Magyar Királyi Állami Rendőrség Országos Szaktanulmányi Felügyelősége.

EGYED István: *A magyar közigazgatási jog alaptanai*. Budapest, 1947, Szent István Társaság /A magyar közigazgatás tudomány klasszikusai 1874-1947./

TÖRÖK János – POLLÁK János – LAUBHAIMER Ferenc: *Egyetemes Magyar Encyclopaedia* XI. kötet Buda-Pest, 1873, Szent István Társulat.

EMBER Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig* Budapest, 1946, "Budapest" Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet.

EREKY István: *A magyar helyhatósági önkormányzat*. Budapest, 1910², Grill.

GRÜNWARD Béla: *A közigazgatás és a személyi élet* Budapest, 1884, s.n.

GYÁRFÁS István: *A paraszt vármegye* Budapest, 1882, Akadémia.

- GYÖRFFY György: *Előzmények és magyar történet 1242-ig*. In SZÉKELY György (szerk.): *Magyarország története tíz kötetben*. Harmadik rész I-V. fejezetek Budapest, 1984. Akadémiai Kiadó
- HÓMAN Bálint – SZÉKFŰ Gyula: *Magyar történet II. III. (A rendőrség kialakulásának kora)* Budapest, 1936. Egyetemi Nyomda.
- ILLYEFALVY Géza: *Társadalmi fejlődés és a Rendőrség mint önálló szervezet. Közigazgatás-jogi értekezés az ismeretelmélet és a szerves társadalmi fejlődéstan alapján*. Budapest, 1903, Révai.
- KARVASY Ágost: *A közrendészeti tudomány és cultúrpolitika*. Budapest, 1870. Athenaeum.
- KEDVESSY György (szerk.): *Az országos és pestvárosi rendőri szabályrendeletek*. Pest, 1872, Petrik Könyvészet.
- KELENIK József: *A hajdúk* In RÁCZ Árpád (szerk.): *Nagy Képes Millenniumi Hadtörténet, 1000 év a hadak útján*. Budapest, 2000, Rubicon-Aquila.
- KIRÁLY János: *Magyar alkotmány és jogtörténet*. Budapest, 1908, Hornyánszky Viktor császári és királyi udvari könyvnyomdája
- KRISTÓ Gyula: *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Budapest, 1988, Magvető Könyvkiadó.
- Magyar Lexikon*. XIV. kötet (Az egyetemes ismeretek encyklopaediája) Budapest, 1884, Akadémia Kaidó.
- MERÉNYI Lajos: *Herczeg Esterházy Pál nádor 1635-1713*. Budapest, 1895, Történelmi Társulat.
- BÁN-NEMES-VARGA (szerk.): *Magyar történelmi fogalomtár*. Budapest, 1989, Gondolat.
- OSVÁTH Pál: *Közbiztonságunk múltja és pandúr korom emlékei*. Budapest, 1905, Szerző. Fritz Nyomda.
- Pallas Nagy Lexikona* XIV. kötet. Budapest, 1897, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt.
- PARÁDI József: Rendvédelem vagy rendészet. *Belügyi szemle*, XLIX. évf. (2001) 2.sz. 97-108.p.
- PARÁDI József: Rendvédelem kontra rendészet. *Pécsi határőr tudományos közlemények*, I.évf. (2002) 1.sz. 7-12.p. A tanulmány korábbi változata 2002. júniusában Pécsen hangzott el a Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztályának Pécsi Szakcsoportja által szervezett hadtudományi tudományos konferenciasorozatnak „*Határőrség és rendészet*” című I. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PAULER Tivadar: *Jog- és államtudományok encyklopaediája* Pest, 1871. Emich Gusztáv
- PESTI Frigyes: *A magyarországi várispánságok története a XIII. században* Budapest, 1882. s. n.
- PETROVICS László: *Közrendészeti tudomány és a magyar rendőri gyakorlat* Budapest, 1884. s. n.
- RÉDEY Miklós: *Bevezetés a magyar rendőri jog alaptanaiba*. Budapest, 1923, Magyar Királyi Állami Rendőrség Országos Szaktanulmányi Felügyelősége.
- Révai Nagy Lexikona*. IX. kötet Budapest, 1913, Révai Testvérek.

Jegyzet:

¹ PARÁDI József: Rendvédelem vagy rendészet. *Belügyi szemle*, XLIX. évf. (2001) 2.sz. 97-108.p.

² A rendvédelem kifejezés alkotója és első használója dr. PARÁDI József. A fogalom a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság közvetítésével terjedt el. A rendszerváltás utáni magyar joganyag valamennyi több száz releváns jogszabályában szerepel a fogalom. A köznyelv, a média és a törvényhozás egyaránt átvette és alkalmazza (a szerk.).

³ PARÁDI József: Rendvédelem kontra rendészet. *Pécsi határőr tudományos közlemények*, I. évf. (2002) 1. sz. 7-12. p. A tanulmány korábbi változata 2002. júniusában Pécsen hangzott el a Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztályának Pécsi Szakcsoportja által szervezett hadtudományi tudományos konferenciasorozatnak „*Határőrség és rendészet*” című I. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

⁴ GYÖRFFY, 1984. 781. p

⁵ KRISTÓ, 1988. 146. p

⁶ BOTKA, 1870. 511. 513. 516. p. PESTI, 1882. 93. 103. 105. 108. 109. 117. p.; KIRÁLY, 1908. 379-395. p.; EREKY, 1910. II/4. II/51.; BARANYAI, 1932. 142. 145. 146. p.

⁷ HÓMAN – SZÉKFŰ: 1936. 335. 338. p.; CSIZMADIA – KOVÁCS – ASZTALOS: 1975. 154. 155. p.

⁸ HÓMAN – SZÉKFŰ: 1936. 339-341. p.

⁹ KIRÁLY: 1908. 398. p.

¹⁰ MERÉNYI: 1985. 296-300. p.

¹¹ HÓMAN – SZÉKFŰ: 1936. 520. p.

¹² EMBER: 1946. 576. p.

¹³ GYÁRFÁS: 1982. 3. p.

¹⁴ loc. cit.

¹⁵ loc. cit. 37. p.

¹⁶ EGYED: 1947. 152. p.

¹⁷ RÉVAI: 1913. 321. p.

¹⁸ OSVÁTH: 1905. 7. p.

¹⁹ RÉVAI: 1913. 321. p.

²⁰ OSVÁTH: 1905. 7. p.

²¹ KELENIK: 2000. 127. p.

²² CSIKY: 1889. 63. p.

²³ DORNING: 1932. 37. p.

²⁴ KARVASY: 1870, 6. p.

²⁵ loc. cit. 11 p.

²⁶ loc. cit. 12. p.

²⁷ RÉDEY: 1923. 9. p.

²⁸ PAULER. 1871. 247. 248. p.

²⁹ loc. cit. 249. 250. p.

³⁰ KEDVESSY: 1872. 3. p.

³¹ E. M. Encyclopaedia, 1873. 202. p.

³² M. Lexikon, 1884. 296. p.

³³ GRÜNWARD: 1884. 5. p.

³⁴ CSIKY: 1889. 63-120. p.

³⁵ PETROVICS: 1884. 23. p.

³⁶ ILLYEFALVY: 1903. 57. p.